

спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вихователів, здоров'язбережувальні технології на заняттях у закладах дошкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

POTARCHUK Tetyana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future educators, health-saving technologies in classes in preschool education institutions.

ZAKHARASEVYCH Nataliia – Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of

theory and methods of preschool and special education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future educators, health-saving technologies in classes in preschool education institutions.

KRAVETS Nadiya – candidate of pedagogical sciences, associate professor department of theory and methods of preschool and special education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future educators, health-saving technologies in classes in preschool education institutions.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 05.03.2025 р.

УДК 378.014(413)

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-55-61

САВЧЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ РОБОТИ В ПОЗАШКІЛЬНУ ОСВІТУ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ)

Стаття присвячена здійсненню порівняльного аналізу сучасного стану державної політики щодо позашкільної освіти в Україні та Польщі. Розкриваються питання нормативного забезпечення, організаційної структури та управлінської діяльності позашкільної освіти в цих державах. Закцентовано увагу на тому, що на практиці позашкільна освіта в Україні та Польщі забезпечується закладами освіти, культури, мистецтва, фізкультури і спорту тощо. Особливе місце серед них належить позашкільним освітнім закладам, які можуть швидко, мобільно реагувати на зміни, надавати дітям широкі можливості для покращення якості їх життя та інтенсивного формування позитивного ставлення до нього і передбачають активну взаємодію та співпрацю дорослих і дітей. У позашкільних навчальних закладах залучення учнів до освітньої діяльності відбувається в невимушеному навчально-виховному процесі за вільного вибору особистістю не лише закладу, а й педагогів, відповідно до своїх уподобань, нахилів та інтересів. Установлено, що державна політика Польщі у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу дітей і молоді представлена в багатьох правових документах. Як в Україні, так і в Польщі поставлено завдання децентралізації та регіоналізації управління системою освіти, посилення впливу громадськості на прийняття рішень у сфері освітньої політики з поступовим формуванням державно-громадської системи управління освітою, інтеграції у світові освітні структури, забезпечення варіативності освіти, що має особливе значення для здійснення позашкільної освіти. Доведено, що науковий інтерес до зазначеної проблеми викликаний необхідністю звернення до найкращих здобутків як вітчизняного досвіду, так і зарубіжного, що дає можливість узагальнити і систематизувати попередній досвід, визначити традиційні пріоритети, значущі для сучасності, цікаві знахідки творчо трансформувати відповідно до умов сьогодення.

Ключові слова: позашкільна освіта, система позашкільної освіти, типи закладів позашкільного виховання, громадські організації та об'єднання, державна політика.

SAVCHENKO Nataliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the
Department of Pedagogy and Special Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

STUDYING FEATURES OF TRANSFORMATION OF EXTRACURRICULAR WORK INTO EXTRACURRICULAR EDUCATION IN UKRAINE AND ABROAD (ON THE EXAMPLE OF POLAND)

The article is devoted to the implementation of a comparative analysis of the current state of state policy on extracurricular education in Ukraine and Poland. The issues of regulatory support, organizational structure and management activities of extracurricular education in these states are revealed. It is paid to the fact that in practice extracurricular education in Ukraine and Poland is provided by educational, culture, art, physical education and sports, etc. A special place among them belongs to extracurricular educational institutions, which can quickly, mobile to respond to changes, provide children with ample opportunity to improve the quality of their life and intensive formation of positive attitude to it and involve active interaction and cooperation of adults and children. In extracurricular educational institutions, involvement of students in educational activity occurs in a casual educational process with the free choice of personality not only of the institution, but also teachers, in accordance with their preferences, inclinations and interests. It is established that the state policy of Poland

in the field of extracurricular education, the organization of free time of children and young people is presented in many legal documents. Both in Ukraine and in Poland the task of decentralization and regionalization of management of the education system, increased the impact of the public on decision-making in the field of educational policy with the gradual formation of the state-public system of education management, integration into the world educational structures, ensuring the variability of education, which is of particular importance for the implementation of extra-curricular education. It is proved that the scientific interest in this problem is caused by the need to turn to the best achievements of both domestic experience and foreign experience, which makes it possible to summarize and systematize previous experience, to identify traditional priorities, significant for the present, interesting findings to be creatively transformed according to the conditions of today.

Key words: *extracurricular education, extracurricular education system, types of extracurricular education institutions, public organizations and associations, state policy.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Істотні соціальні, економічні, політичні зміни, що відбулися в Україні, інтеграція до європейського і світового освітнього простору зумовили трансформацію позашкільної роботи в позашкільну освіту та правове закріплення її нового статусу як складової системи освіти. На практиці позашкільна освіта в Україні та Польщі забезпечується закладами освіти, культури, мистецтва, фізкультури і спорту тощо. Особливе місце серед них належить позашкільним навчальним закладам, які можуть швидко, мобільно реагувати на зміни, надавати дітям широкі можливості для покращення якості їх життя та інтенсивного формування позитивного ставлення до нього і передбачають активну взаємодію та співпрацю дорослих і дітей. У позашкільних навчальних закладах залучення учнів до освітньої діяльності відбувається в невимушеному навчально-виховному процесі за вільного вибору особистістю не лише закладу, а й педагогів, відповідно до своїх уподобань, нахилів та інтересів. Науковий інтерес до зазначеної проблеми викликаний необхідністю звернення до найкращих здобутків як вітчизняного досвіду, так і зарубіжного, що дає можливість узагальнити і систематизувати попередній досвід, визначити традиційні пріоритети, значущі для сучасності, цікаві знахідки творчо трансформувати відповідно до умов сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи позашкільної освіти закладені в педагогічних працях В. П. Вахтерова, Г. М. Ващенко, Н. К. Крупської, А. С. Макаренка, Є. М. Мединського, І. І. Огієнка, М. І. Пирогова, С. Ф. Русової, С. О. Сірополка, В. О. Сухомлинського, В. І. Чарнотського, С. Т. Шацького та ін.

Окремі питання сучасних методологічних засад позашкільної освіти та виховання, позашкільної роботи представлені в працях українських учених І. Д. Беха, В. В. Борисова, В. В. Вербицького, А. Й. Капської, Б. С. Кобзаря, В. М. Мадзігона, Г. П. Пустовіта, Ю. Д. Руденка, А. Й. Сиротенка, О. В. Сухомлинської, Т. І. Сущенко та ін.

Проблеми позашкільної роботи, організації вільного часу дітей, додаткової освіти висвітлено в наукових роботах російських, білоруських, словацьких, чеських учених та науковців з інших зарубіжних країн: Л. К. Балясної, О. Б. Євладової, А. В. Єгорової, М. Жумарової, А. В. Золотарьової, І. Ковалчікової, М. Б. Коваль, Е. Кратфілової, Л. Г. Логінової, Н. А. Морозової, Р. Кларійса, А. Панек, А. В. Скачкова, В. Г. Федотової, А. Б. Фоміної, Н. Ф. Харінко, М. О. Чекова,

Н. А. Чернової, М. Шиманського та ін. Проблематика позашкільної освіти розроблялася у працях польських вчених В. Алейзяка (W. Alejziak), Н. Ассородобрай (N. Assorodobraj), Ц. Банаха (C. Banach), М. Бжозовського (M. Brzozowski), А. Богданської (A. Bogdańska), Б. Ваховича (B. Wachowicz), Е. Венгриновича (E. Węgrzynowicz), С. Волошина (St. Wołoszyn), Р. Врочинського (R. Wroczyński), Я. Гнітецького (J. Gnitecki), Г. Гонсьора (H. Gąsior), К. Денека (K. Denek), Л. Дюбеля (L. Dubiel), Й. Іздебської (J. Izdebska), А. Камінського (A. Kamiński), С. Карповича (S. Karpowicz), Б. Кереса (B. Kiereś), Ч. Купісевича (C. Kupisiewicz), Я. А. Малиновського (J. A. Malinowski), Г. Мушинського (H. Muszyński), В. Оконя (W. Okoń), С. Папли (St. Papla), Г. Радлінської (H. Radlinska), Б. Суходольського (B. Suchodolski), С. Точек-Вернера (S. Toczek-Werner) та ін.

Історичні основи становлення і розвитку позашкільних навчальних закладів розкрито в роботах В. Є. Береки, С. М. Букреєвої, О. Г. Глух, А. Й. Сиротенка, Т. Д. Цвірової, А. С. Шепілової, О. В. Биковська та ін.

Мета статті – у процесі порівняльного аналізу позашкільної освіти в Україні та Польщі охарактеризувати основні типи закладів позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перераховані напрямки наукових досліджень говорять про актуальність зазначеної проблеми, особливо, враховуючи, що вивчення досвіду, порівняльний аналіз різних сфер життя колишніх соціалістичних країн, що стали членами Євросоюзу або претендують на таке членство, набуває ґносеологічного значення. Для нашої країни особливу цінність становить досвід політичних, економічних та освітніх трансформацій у Республіці Польща, з якою Україну нині єднають міцні зв'язки стратегічного партнерства. Зазначене стосується і такої важливої царини педагогічної діяльності, як позашкільне виховання. Враховуючи вищезазначене, спробуємо здійснити порівняльний аналіз сучасного стану державної політики щодо позашкільної освіти в Україні з її організацією в іншій європейській постсоціалістичній державі – Польщі. Розкриємо питання нормативного забезпечення, організаційної структури та управлінської діяльності позашкільної освіти в цих державах.

Слід відмітити, що в Україні державну політику у сфері позашкільної освіти та напрямки її розвитку визначено у таких документах, як: Конституція України (1996), Закон України “Про освіту” (1991), Закон України “Про позашкільну освіту” (2000), Закон України “Про загальну

середню освіту” (1999), Закон України “Про охорону дитинства” (2001), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Положення про позашкільний навчальний заклад (2001) тощо.

Законодавчою основою забезпечення права кожного на здобуття позашкільної освіти став її Основний Закон – Конституція України. Зокрема, ст. 53 Конституції України передбачено забезпечення розвитку позашкільної освіти, її доступності, а в ст. 54 – закріплено право громадян на свободу художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності тощо. Також у ст. 53 Конституції України подано такі важливі поняття, як “позашкільна освіта”, “позашкільний навчальний заклад” [6].

Нормативною базою трансформації позашкільної освіти в період після проголошення незалежності в Україні став новий, демократичний Закон “Про освіту”. Так, у ст.ст. 29, 38, 39 визначено структуру освіти України, зокрема позашкільну освіту як складову системи, а також основні принципи її здійснення [3].

Відмітимо, що Закон “Про освіту” задекларував, що позашкільна освіта та виховання є частиною структури освіти і спрямовується на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. Позашкільна освіта та виховання здійснюються навчальними закладами, сім’єю, трудовими колективами, громадськими організаціями, товариствами, фондами. Здобуття позашкільної освіти ґрунтується на принципі добровільності вибору типів закладів, видів діяльності. Крім цього держава забезпечує умови для одержання учнями і молоддю позашкільної освіти. Також законодавчо визначено і нормативно закріплено заклади, що належать до системи позашкільної освіти, а також спортивні об’єкти, культурні, оздоровчі та інші заклади, необхідні для здійснення навчально-виховної роботи.

Наступною важливою подією в історії вітчизняної позашкільної освіти стала розробка та ухвалення Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”) [8]. У ній наголошується на необхідності виходу освіти України на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад, а також через подолання монопольного становища держави в освітній сфері.

Поставлено завдання децентралізації та регіоналізації управління системою освіти, посилення впливу громадськості на прийняття рішень у сфері освітньої політики з поступовим формуванням державно-громадської системи управління освітою, інтеграції у світові освітні структури, забезпечення варіативності освіти тощо.

Особливе значення в цей період мали розробка і прийняття нового Положення про позашкільний навчальний заклад (1996) і Концепції позашкільної освіти (1996).

Наступний важливий період в історії позашкільної освіти України починається на межі століть у 2000 р. у зв’язку з прийняттям Закону

України “Про позашкільну освіту” (2000), який визначив правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади позашкільної освіти.

Відзначимо, що Закон України “Про позашкільну освіту” містить як статті, безпосередньо спрямовані на організацію позашкільної освіти, так і ті, в яких розкриваються основні засади здійснення позашкільної освіти в позашкільних навчальних закладах [4].

У цілому Закон України “Про позашкільну освіту” містить 30 статей, спрямованих на суттєве посилення правового статусу позашкільної освіти. Так, відповідно до ст. 1 вперше дається визначення таким важливим термінам, як “система позашкільної освіти”, “позашкільна освіта”, “позашкільний навчальний заклад” тощо. Ст. 9 регламентує основні засади державної політики у сфері позашкільної освіти, що полягають у: доступності позашкільної освіти громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; фінансуванні державних та комунальних позашкільних навчальних закладів відповідно до їх структури; добровільності вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності; науковості, світського характеру освіти; забезпеченні правового і соціального захисту вихованців, учнів і слухачів в їх прагненні до вільного, різнобічного розвитку особистості [4].

Особливе значення для здійснення позашкільної освіти має Закон України “Про охорону дитинства” (2001) [5]. Розроблений і прийнятий на підставі положень Конституції України і Конвенції ООН про права дитини, Закон широко і різнобічно розкриває права та свободи дитини, визначає охорону дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров’я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики в цій сфері [5].

Слід відзначити, що основні засади діяльності позашкільних навчальних закладів визначено і затверджено в Положенні про позашкільний навчальний заклад (2001), який розкриває організаційно-правові засади діяльності позашкільних навчальних закладів, питання управління і учасників навчально-виховного процесу, фінансово-господарської діяльності та матеріально-технічної бази, міжнародного співробітництва, державного контролю [2].

Варто відмітити, що в Україні розроблено і затверджено понад 70 нормативно-правових актів з питань позашкільної освіти. Водночас процес удосконалення нормативно-правової бази у сфері позашкільної освіти, прав та захисту дітей в Україні триває [9].

У Польщі позашкільній освіті як актуальній проблемі суспільного життя приділяється велика увага. Слід підкреслити, що робота в цій сфері є структурною складовою національної системи

освіти. Перехід держави у 1989 р. від соціалістичного устрою до ринкової економіки і парламентської демократії став початком важливих суспільно-політичних перетворень у всіх сферах життя країни [1].

Установлено, що державна політика Польщі у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу дітей і молоді представлена в багатьох правових документах. Так, юридична база позашкільної освіти закладена в Основному Законі демократичної держави – Конституції Республіки Польща (*польс.* Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej) (1997). У ньому розкриті положення про молодіжну політику, систему освіти, добробут громадян і т.п. Зокрема, утвердження і загальний захист прав дітей, у тому числі на освіту, науку, творчість здійснюються відповідно до ст.ст. 70, 72, 73 Конституції Республіки Польща.

Одним з основних нормативно-правових документів у Польщі, яким регулюються питання освіти, у тому числі позашкільної, є Закон “Про систему освіти” (1991) (*польс.* Ustawa o systemie oświaty). Так, ст. 2 цього закону визначені її складові, серед яких освітньо-виховні заклади (*польс.* placówki oświatowo-wychowawcze), молодіжні осередки виховання (*польс.* młodzieżowe ośrodki wychowawcze) тощо.

Нормативно-правове забезпечення функціонування закладів позашкільного виховання в Польщі (*польс.* Placówki Wychowania Pozaszkolnego) представлено Рамковими статутами публічних закладів (2005) (*польс.* Ramowy statut placówki publicznej) та іншими документами. Так, Рамковий статут публічних закладів позашкільного виховання (*польс.* Ramowy statut publicznej placówki wychowania pozaszkolnego) нормативно визначає і закріплює назву закладу, його філіалів, органів управління, основні напрями діяльності, права та обов’язки його учасників тощо.

Отже, потужна нормативно-правова база позашкільної освіти в Україні і Польщі є основою забезпечення її функціонування і розвитку. Водночас Україна і Польща мають нормативно визначені і закріплені структури позашкільної освіти. Характерним для них також є те, що дані структури обох держав мають багато спільного. Слід відмітити, що наявність розвиненої мережі позашкільних навчальних закладів в Україні і закладів позашкільного виховання в Польщі дозволяє забезпечити широке охоплення дітей і молоді позашкільною освітою, організованим дозволяям, тому їх інтерес до роботи цих закладів залишається високим.

В Україні у системі позашкільної освіти в сучасних умовах функціонують різні типи і види позашкільних навчальних закладів широкого спектра тематичної спрямованості: центри, будинки, клуби науково-технічної творчості учнівської молоді, станції юних техніків; центри, будинки, клуби еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станції юних натуралістів; центри, будинки, клуби, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станції юних туристів-краєзнавців; центри, палаци,

будинки, клуби художньої творчості дітей, юнацтва та молоді, дитячої та юнацької творчості, естетичного виховання; клуби фізичної підготовки тощо.

З’ясовано, що у Польщі основними типами закладів позашкільного виховання є: центри позашкільної роботи (Ogniska Pracy Pozaszkolnej), молодіжні будинки культури (Młodzieżowe Domy Kultury), міжшкільні спортивні центри (Międzyszkolne Ośrodki Sportowe), дитячі майданчики (Ogródy Jordanowskie), палаци молоді (Pałace Młodzieży), центри освіти (Centra Edukacyjne), молодіжні астрономічні обсерваторії (Młodzieżowe Obserwatoria Astronomiczne) та інші заклади (Pozostałe Placówki).

Для нинішнього часу характерними рисами позашкільного виховання у Польщі є виникнення нових установ, їх приватизація, короткий час існування. Можливість участі в діяльності цих установ мають діти, чиї батьки можуть оплатити заняття. Активізуються різні релігійні спільноти, костюл, місцеві (локальні) громади. Акцентується суб’єктність процесу виховання (вихованець інтерпретується як суб’єкт).

Позашкільні установи допомагають школі в організації вільного часу дітей і молоді [14, s. 246].

Позашкільні заняття організовуються різними установами, які діють незалежно від школи. Це можуть бути позашкільні установи, спеціально призначені для роботи з дітьми та молоддю шкільного віку, – наприклад, Молодіжні будинки культури, Будинки культури дітей і молоді, а також культурно-освітні установи, призначені для дорослих, які відкриті для доступу дітям частково або повністю, – наприклад, організовують секції, молодіжні клуби як свою додаткову діяльність (наприклад, спортивні клуби).

До першої групи належать установи позашкільного виховання, підпорядковані відомствам освіти і вищої школи: Палаци молоді, Молодіжні будинки культури, будинки культури дітей і молоді, позашкільні спеціалізовані установи, центри позашкільної праці, Йорданівські сади, майданчики для ігор і розваг, молодіжні світлиці при залізничних вокзалах, центри фізкультури, а також міжшкільні спортивні клуби. До другої групи ми відносимо: установи відомств культури і мистецтва, що мають дитячі і молодіжні секції (Будинки культури, клуби, бібліотеки), , що мають дитячі і молодіжні заклади професійних спілок (будинки культури, фабрично-заводські світлиці тощо), секції і позашкільні заклади, які діють під егідою громадських виховних організацій [13, s. 57].

Йорданівські сади (Ogrody jordanowskie)

організують заняття на свіжому повітрі для дітей віком від трьох до чотирнадцяти років. Деякі з таких установ займаються також опікунською роботою, включно з підгодовуванням дітей і допомогою у виконанні шкільних домашніх завдань. Тут організуються різні розваги та колективні ігри, танці, заняття співом, ритмічною гімнастикою, спортом, праця на ділянці. За поганої погоди заняття відбуваються у *світлиці*, яка є при кожній такій установі і характер занять змінюється

(розповіді історій, читання книг, товариські ігри і розваги, перегляд кінофільмів, телепередач, або ж майстрування чи гімнастичні вправи тощо) [10, s. 16].

Йорданівські сади – це терени ігор і рухових забав для дітей і молоді; ідею таких садів (парків) продовжило Варшавське Гігієнічне Тов., підтримане фінансово промисловцем Вільгельмом Е. Рау (Wilhelm Ellis Rau); від 1899 р. ВГТ у багатьох містах Польщі засновувало так звані Сади Рау; 1928 виникло Тов. Йорданівських Садів; після II Світової війни Й.С. стали одними з основних установ позашкільного виховання (1961 року існувало понад 600 Й.С.); 70-80 роки ХХ ст. принесли зменшення кількості Й.С., що були піддані розоренню або ліквідовувалися під будову.

Палаці молоді (Palace młodzieży) – це опікунсько-виховні та культурно-освітні установи, призначені для проведення занять з дітьми та молоддю у вільний від шкільного навчання час. Метою цих занять є поглиблення та практичне застосування знань, набутих у школі, пробудження та розвиток наукових, технічних і художніх зацікавлень, а також заохочення молоді до занять гімнастикою, спортом, краєзнавством, туризмом [11, s. 281]. Палаці молоді обладнані всім необхідним для проведення з дітьми позашкільних занять. Вони мають плавальні басейни, спеціалізовані майстерні різного типу, читальні, зали для ігор і розваг. Діти можуть тут займатися фізичними вправами, вивчати іноземні мови, брати участь у гуртках – художніх, технічних чи самоосвіти. Всі заняття проводяться під керівництвом професійних інструкторів [14, s. 245]. Палаці молоді знаходяться в імпозантних будівлях, спеціально збудованих для цієї мети, з великою кількістю добре обладнаних приміщень. Ці заклади позашкільного навчання та виховання мають можливість забезпечити заняття, що відповідають дуже різноманітним інтересам – за напрямками різних наукових, технічних, художніх спеціальностей, фізкультури, спорту і туризму.

У Палацах молоді функціонують методичні кабінети, які працюють над збиранням та опрацюванням педагогічного досвіду закладів позашкільного виховання, а також надають методичну допомогу працівникам таких закладів різного типу [10, s. 14].

Молодіжні Будинки Культури (Młodzieżowe Domy Kultury) і Будинки Культури Дітей та Молоді (Domy Kultury Dzieci i Młodzieży) репрезентують той самий тип високорозвинутих, добре оснащених установ позашкільного виховання, що й Палаці молоді. Проте ці заклади менші за розмірами, деякі з них спеціалізуються з одного напряму діяльності (художнього, технічного тощо) [14, s. 245].

Молодіжні Будинки Культури створені у всіх великих містах Польщі і охоплюють учнів шкіл усіх типів віком від десяти до вісімнадцяти років. Однак пріоритетним напрямком їх роботи є насамперед розвиток і формування інтересів школярів старших класів, їх професійна орієнтація.

Нинішні Будинки Культури Дітей та Молоді – це культурно-освітні інституції, які виникли з переформованих Будинків Харцера (Domów Harcerza). Вони обслуговують потреби учнів шкіл основного ступеню, враховуючи найрізноманітніші інтереси та психофізичні можливості дітей та юнацтва. У Будинках Культури Дітей та Молоді діють бібліотеки й читальні, кінозали, майстерні, гуртки (хореографічні, «живого слова», читацькі, фотографічні, технічні, туристичні, умілих рук, самоосвіти та ін.), лялькові театри і театри тіней; організовуються гарцерські заняття і літні табори [10, s. 15]; влаштовуються культурно-масові заходи – театральні вистави, виставки художньої, професійної, самодіяльної творчості, спортивні видовища, масові ігри і розваги [11, s. 73].

Центри позашкільної праці (Ogniska pracy pozaszkolnej) – це установи, які використовують приміщення та устаткування шкіл та організують вільний час молоді насамперед з цих же шкіл, але також і з найближчого середовища.

Центри позашкільної праці є двох типів: широкого профілю (wielokierunkowe) та спеціалізовані: музичні, театральні, технічні тощо [14, s. 245].

Майданчики для ігор і розваг (Place gier i zabaw) загальнодоступні, і сама їх назва говорить про характер занять дітей, які їх відвідують. За розвагами дітей та їх поведінкою стежить інструктор [10, s. 16-17].

Ришард Врочинський (Ryszard Wroczyński) класифікує позашкільні установи у Польщі таким чином: дитячі та молодіжні **світлиці** (światlice) – шкільні (światlice szkolne) та терапевтичні (światlice terapeutyczne); **читальні** (czytelnie); **терени розваг та рухових ігор** (tereny zabaw i gier ruchowych); **центри творчої праці молоді** (ośrodki pracy twórczej młodzieży); **колонії і напівколонії** (kolonie i półkolonie); **консультації** (poradnie).

Світлиці – це виховні установи з різними завданнями та різною організацією; влаштовуються різними установами та організаціями. Найчастіше вони є організованою формою проведення вільного часу та підготовки до уроків для тих школярів, життєва ситуація яких вимагає виховної допомоги у позашкільний час (наприклад, зайнятість обох батьків, під'їзд до місця проживання тощо) [10, s. 16].

Шкільна світлиця є закладом опікунсько-виховного характеру, що організується школою і підпорядковується їй; вона дає учням можливість брати участь у цікавих для них заняттях а також виконання шкільних домашніх завдань [11, s. 395].

Терапевтична світлиця – це місце, де можуть отримати підтримку і допомогу діти та молоді люди, що мають у тому потребу. Терапевтичні світлиці покликані поліпшувати емоційне самопочуття, зменшуючи психологічну напругу та неспокій у дітей з проблемами, пов'язаними з формуванням образу власної особистості і розвитком комунікативних умінь. Терапевтичні світлиці реалізують свої завдання шляхом забезпечення дітям та молоді різних форм консультування і педагогічної підтримки. Метою їх роботи

є запобігання деградаційним змінам та розвиток позитивних якостей особистості. У терапевтичній світлиці організуються заняття трьох видів: масові, колективні та індивідуальні [12, s. 91].

Читальні, а також дитячі і молодіжні бібліотеки мають на меті поширення книжки і пробудження читацьких інтересів серед дітей і молоді [14, s. 156].

Терени розваг та рухливих ігор, – це перш за все вже згадані йорданівські сади (парки) а також спортивні майданчики. У Польщі це найпоширеніша форма організації вільного часу дітей та молоді [14, s. 156-157].

Центри творчої праці молоді – це система різноманітних установ, призначених для організації вільного часу молоді, пробудженню та задоволенню її рухових, інтелектуальних, технічних інтересів. Завдяки своєму оснащенню і професійному керівництву ці центри створюють найбільш сприятливі умови для задоволення зацікавлень молоді. Це охарактеризовані вище будинки культури з широким комплексом клубів та гуртків за інтересами [14, s. 157].

Колонії і напівколонії для дітей та молоді є масовою формою відпочинку дітей і молоді, – насамперед у літню пору [14, s. 157].

Консультації різного виду призначені допомагати молоді у виборі професії а також сприяють вирішенню різних виховних проблем [14, s. 157].

Орієнтовний перелік позашкільних закладів освіти досить широкий і гнучкий. Він забезпечує можливість подальшого вдосконалення мережі відповідно до сучасних вимог, актуальних потреб суспільства, дитячого та молодіжного середовища.

Відповідно до концепції, змісту та напрямів діяльності, матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення, територіального розташування, та особливостей соціуму позашкільні заклади освіти функціонують як комплексні або профільні. Пріоритети їх розвитку визначаються конкретними умовами і можливостями регіонів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, сучасний стан організації позашкільної освіти в Україні і Польщі показує, що вони мають багато спільного. Так, завдяки нормативним документам, різноманітним структурам, організації і змістовній наповненості їх діяльності, позашкільна освіта має освітню цінність, збагачує особистісні якості дітей і молоді, їх культурний і духовний розвиток. Водночас постає питання про моделювання системи позашкільної освіти, її науково-методологічне обґрунтування і визначення структури, що ефективніше впливатиме на підвищенні якості позашкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биковська О. В. Порівняльний аналіз позашкільної освіти в Україні і Польщі. *Позашкільна освіта та виховання*. 2006. № 1. С. 32–51.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 163–213.
3. Закон України “Про освіту”. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 11–38.

4. Закон України “Про позашкільну освіту”. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 229–251.
5. *Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей*. К. : ЮНІСЕФ, 2002. 318 с.
6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, 28 червня 1996 р. К., 2004. 87 с.
7. Положення про позашкільний навчальний заклад. *Освіта України* : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Міленіум, 2001. С. 252–263.
8. Україна XXI століття. Державна національна програма “Освіта”. К. : Райдуга. 1994. С. 61.
9. Савченко Н.С. Ідейно-теоретичні засади польської позашкільної освіти та їх використання у справі реформування системи освіти. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 97. Кіровоград: ПБВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2011. С. 264-268.
10. Brzozowski, M., Papla, S. *Zajęcia pozaszkolne*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, 1963.
11. Okoń, W. *Nowy słownik pedagogiczny*, „Żak”, Warszawa, 1998.
12. Rabczańska, Dorota (red.) *Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, „Impuls”, Kraków, 2003. s.91.
13. Węgrzynowicz, J. *Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa, 1971.
14. Wroczyński, R. *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa, 1976.

REFERENCES

1. Bykovska, O. V. (2006). Porivnialnyi analiz pozashkilnoi osvity v Ukrainy i Polshchi [Comparative analysis of extracurricular education in Ukraine and Poland]. *Pozashkilna osvita ta vykhovannia*. № 1. S. 32–51. [in Ukrainian]
2. Derzhavnyi standart pochatkovoi zahalnoi osvity (2001). [State Standard for Primary General Education]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H. (). K. : Milenium. S. 163–213. [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy “Pro osvitu”. (2001). [The Law of Ukraine “On Education”]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H. K. : Milenium. S. 11–38. [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrainy “Pro pozashkilnu osvitu”. (2001). [The Law of Ukraine “On Extra-curricular Education”]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H. K. : Milenium. S. 229–251. [in Ukrainian]
5. Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv u sferi zakhystu prav ditei. (2002). [Collection of regulations in the field of protection of children's rights]. K. : YuNISEF. 318 s. [in Ukrainian]
6. Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy, 28 chervnia 1996 r. (1996). [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada]. K., 2004. 87 s. [in Ukrainian]
7. Polozhennia pro pozashkilnyi navchalnyi zaklad. (2001). [Regulations on extracurricular educational institution]. *Osvita Ukrainy* : normatyvno-pravovi dokumenty : zb. normat. dok. / holov. red. Kremen, V. H.. K. : Milenium. S. 252–263. [in Ukrainian]
8. Ukraina XXI stolittia. Derzhavna natsionalna prohrama “Osvita”. (1994). [Ukraine of the XXI century. State National Program “Education”]. K. : Raiduha. S. 61. [in Ukrainian]
9. Savchenko, N.S. (2011). Ideino-teoretychni zasady polskoi pozashkilnoi osvity ta yikh vykorystannia u spravi reformuvannia systemy osvity [Ideological and theoretical

foundations of Polish extracurricular education and their use in the reform of the education system]. Naukovi zapysky. Seria: Pedagogichni nauky. Vypusk 97. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. S. 264-268. [in Ukrainian]

10. Brzozowski, M., Papla, S. (1963). Zajęcia pozaszkolne [Extracurricular classes]. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. [in Poland]

11. Okoń, W. (1998). Nowy słownik pedagogiczny [New pedagogical dictionary], „Żak”, Warszawa. [in Poland]

12. Rabczańska, Dorota (red.). (2003). Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji [Continuity and change in the area of social prevention and social rehabilitation], „Impuls”, Kraków. s. 91. [in Poland]

13. Węgrzynowicz, J. (1971). Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne [Extracurricular and extracurricular activities], Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. [in Poland]

14. Wroczyński, R. (1976). Pedagogika społeczna [Social pedagogy], PWN, Warszawa. [in Poland]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interest: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 11.03.2025 р.

УДК 378:37.011.3-051:78.087.68

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-218-61-66

ТКАЧЕНКО Тетяна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри сольного співу та оперної підготовки
Харківського національного університету
мистецтв імені І. П. Котляревського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5004-7179>
e-mail: tv67@ukr.net

ШУМСЬКА Ольга –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фортепіано
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5422-8663>
email: oll123@ukr.net

АРТИСТИЗМ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті обґрунтовано, що артистизм є невід'ємною складовою педагогічної майстерності педагога-музиканта, що суттєво впливає на рівень його професіоналізму. Розкрито сутність понять «педагогічна майстерність» та «артистизм педагога-музиканта». Показано, що артистичний компонент виступає не лише найважливішою якісною характеристикою музично-виконавської діяльності, а й пронизує всі аспекти мистецько-педагогічної творчості. Доведено, що педагогічна майстерність та артистизм тісно взаємопов'язані між собою і є категоріями одного порядку. Артистизм педагога-музиканта ми розуміємо як особливу професійну якість його особистості, специфічну здатність, яка поєднує в собі емоційно-експресивні, художньо-інтелектуальні та художньо-операційні сторони його професійної діяльності і призводить до злиття та співіснування «артиста» і «педагога» в одній особі. Розглянуто подібність артистичної і педагогічної діяльності за змістовною і за інструментальною (психологічною природою особистості як інструменту впливу) ознаками, а також за наявністю загальних процесуальних характеристик. Окремлено і схарактеризовано конкретні здібності, необхідні для успішного здійснення музичної професійно-педагогічної діяльності. Виявлено, що структуру артистизму педагога-музиканта складають взаємозалежні і взаємопов'язані між собою психологічні компоненти, зокрема: психічні процеси (увага, увага, афективна пам'ять, вольові прояви тощо) і фізичні дані (голос, дикція, міміка, пантоміміка). Схарактеризовано кожний з означених компонентів. Доведено, що цілеспрямоване формування артистизму особистості майбутнього педагога-музиканта має стати одним з провідних напрямів фахової підготовки педагога-музиканта, а тому потребує особливої уваги, адже акторсько-сценічні здібності мають органічно входити до складу спеціальних педагогічних здібностей і стати суттєвим компонентом педагогічної майстерності педагога-музиканта.

Ключові слова: музично-педагогічна освіта, педагоги-музиканти, артистизм, педагогічна майстерність, акторсько-сценічні здібності.

TKACHENKO Tetiana –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of
Solo Singing and Opera Training
Kharkiv I. P. Kotliarevskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5004-7179>
e-mail: tv67@ukr.net